

Bir Hadis Teyit Aracı Olarak sorularlaislamiyet.com Sitesi Üzerine Bir Değerlendirme

Beyza Nur GÜNEŞ*
Recep Emin GÜL**

Öz

Bu çalışma, internet ortamında din hakkında merak edilen sorulara cevap verme rolünü üstlenen, kullanıcılar tarafından çokça ziyaret edilen Sorularla İslamiyet adlı sitenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) metin ve içerik açısından en çok merak edilen hadisleri hakkında yaptığı açıklamaları tahlil etmektedir. Çalışmanın amacı dinî konularda internet kullanıcılarının güvenini kazanan sitenin hadisler hakkında yapmış olduğu kaynak ve metin tespiti ile beraber yorum ve çıkarımlarını inceleyerek salahiyetini tespit etmektir. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması ve dokümantasyon yöntemleri kullanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu sitede tespit edilen hadislerin temel hadis kaynaklarından tahrîci yapılmış, ardından başta şerhler olmak üzere temel kaynaklardan hadis hakkındaki yorumlar tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise sitenin tahrîc ve değerlendirmeleri ile tarafımızca ulaşılan tahrîc ve yorumlar karşılaştırılmıştır. Tahrîc esnasında temel hadis kaynakları ve muteber hadis kaynakları dahil edilmiş; tahlilde ise sened ve metin tenkidi ile birlikte dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmamızın neticesinde sitede yapılan söz konusu hadislerin tahrîclerinde eksiklikler olmakla birlikte genel itibarıyla yapılan yorumların öz ve isabetli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Sorularla İslamiyet sitesinin, sanal alemdeki bilgi kirliliği ve hatalı hadis paylaşımları karşısında doğru bilgiye ulaşmanın önemli yollarından birisi olarak kabul edilebileceği ifade edilmiş, benzer platformların kurulmasının, medya ve sosyal medyada doğru bilgi aktarımında önemli bir rolünün olacağına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sorularla İslamiyet, İnternet, Sosyal Medya, Rivayet, Tahrîc

Evaluation of sorularlaislamiyet.com as a Hadith Verification Tool

Abstract

This study analyzes the explanations provided by Sorularla İslamiyet -a popular website that answers questions about religion- regarding the most frequently inquired hadiths of the Prophet (PBUH) in terms of text and content. The aim is to evaluate the site's reliability by examining its source and textual verification, interpretations, and conclusions on hadiths, given its trusted status among internet users. The methodology includes literature review and documentation, alongside takhrij (verification) of the identified hadiths from primary sources, followed by an analysis of classical commentaries. The second stage compares the site's takhrij and evaluations with the findings from authoritative sources. The study incorporates major hadith collections and employs isnad (chain) and matn (text) criticism. The results indicate that while there are minor gaps in the site's takhrij, its interpretations are generally concise and accurate. The study concludes that Sorularla İslamiyet serves as a crucial source for accurate information amid media misinformation and erroneous hadith circulation, emphasizing the need for similar platforms to promote reliable knowledge dissemination.

Keywords: Hadith, Sorularla İslamiyet, Internet, Social Media, Narration, Takhrij

ATIF: Güneş, B. N. ve Gül, R. E. (2025). Bir hadis teyit aracı olarak sorularlaislamiyet.com sitesi üzerine bir değerlendirme. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 8(1), s. 203-230

* Yüksek Lisans, Diyanet İşleri Başkanlığı, e-mail: nurbeyzagunes95@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-8902-5508, Balıkesir, Türkiye

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, e-mail: emingulo8@gmail.com, orcid.org/0000-0002-0976-650X, Balıkesir, Türkiye

Giriş

Teknolojik gelişimin meydana getirmiş olduğu yeni dünya sisteminde internet ve sosyal medya bilgi edinmenin pratik bir kaynağı haline gelmiştir. Bu gelişmeden etkilenen çağın insanı, öğrenme alanını internet ve sosyal medya mecralarına kaydırmıştır. Farklı alanlardaki birçok bilginin paylaşıldığı internet ortamında dinî bilgiler de *tebliğ* gayesi ile yerini almıştır. Özellikle hadisler din alanında merakı celbeden bir kısmı oluşturmaktadır. Ancak internet ortamının sınırsız erişim ve denetimden uzak oluşu gibi özellikleri bilgi kirliliğine yol açarken bu alanda paylaşımı yapılan dinî bilgilere de güvensizlik problemini ortaya çıkarmıştır. Gelişigüzel bir şekilde Hz. Peygamber’e (s.a.s.) aidiyeti ve sıhhat durumu dikkate alınmadan yapılan hadis paylaşımları bu problemin ciddiyetini göstermektedir. İslam’ın ikincil kaynağı olan hadislerin liyakatsiz kişiler tarafından farklı sosyal medya mecralarında paylaşımı, insanların dinî hassasiyet ve güvenini zedelemektedir. İnternet ve sosyal medyanın sınırsız bilgi ve denetimsizliğinin yanı sıra hadis ilminde gerekli yeterliğe sahip olmayan şahısların sosyal medya mecralarında yaptıkları paylaşımlar bu durumun temel sebepleri arasındadır. Bu durumu oluşturan bir diğer önemli sebep ise sosyal medya kullanıcılarının hadislerin sahihini sakîminden ayıracak bilgiye sahip olmamasıdır. Her bir sosyal medya kullanıcılarından böyle bir donanımın beklenemeyeceği de bir gerçektir. Konu hakkında yapılan araştırmalar da sosyal medyada “hadis” ibaresi ile paylaşılan metinlerin çoğunlukla kaynak araştırması yapılmaksızın alıntılanarak paylaşıldığını tespit etmiştir (Gül, 2021a; Gül, 2021b). Araştırılmaksızın yalnızca okunarak kabul edilip aktarılan hadislerin paylaşımı gün geçtikçe artmaktadır. Metin ve mana değerlendirmesinden uzak olan bu rivayetler özelde Hz. Peygamber’e (s.a.s.) genelde de İslam dinine karşı yanlış bir tutuma yol açmaktadır.

İnternet ve sosyal medya mecralarında paylaşımı yapılan dinî bilgilerin kişiler üzerindeki tesirini ele alan çalışmalardan bir kısmı, milyonlarca abonesi olan sosyal medya sitelerinde paylaşılan, Hz. Peygamber’e aidiyeti iddia edilen rivayetlerin sıhhat durumunu ve kaynak değerlerini ele almaktadır. Bununla birlikte İslamî bilgi verme gerekçesi ile kurulmuş siteleri değerlendiren bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu sebeple internette din alanında kullanıcıların en çok başvurduğu “sorularlaislamiyet.com” adresinde hadisler hakkında yapılan açıklamalar bu çalışmada incelenmeye çalışılacaktır. Bunun için öncelikle sitede dikkatimizi çeken; okunma sayısı 200 ila 400 bin olan rivayetler incelenecek, incelenen rivayetler tahrîc ve yorumu doğru, tahrîc açısından eksik yorum itibarıyla isabetli, tahrîci eksik-yorumu isabetsiz şeklinde sınıflandırılacaktır.

1. Sorularla İslamiyet Sitesi

Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği tarafından “Doğru İslamiyet’i ve İslamiyet’e yakışır doğruluğu ikna edici metotlarla anlatabilmek” sloganıyla 2002 yılında temelleri atılan site 2003 yılının Temmuz ayında yayın hayatına başlamıştır (Sorularla İslamiyet, t.y.-b). “İnternetin güvenli limanı” olarak kendini tanıtan dernek “Tüm kitle iletişim araçlarını ve teknolojilerini kullanarak bütün dünya dillerinde iman hakikatlerini ahir zamanın muhtaç gönüllerine ulaştırmayı” amaçlamıştır (Feyyaz, t.y.-b). Derneğin 2002 yılında Sorularla İslamiyet sitesi ile başlayan internet serüveni giderek büyümüş ve alanında kapsamlı 20’yi aşkın site ile devam etmiştir. Sorularla İslamiyet sitesi dışında buna örnek olarak; dinî çizgi film ve çocuk içeriklerinin yer aldığı Feyyaz Çocuk, iman hakikatlerine dair akli, kalbi ve mantığı ikna edecek şekilde videoların farklı dillerde

hazırlanmış Feyyaz TV, temel kaynak olarak faydalanılan Risâle-i Nur Külliyyâtı'nın okunması ve anlaşılması için kurulan Sorularla Risale gibi siteler verilebilir. Bu hareketin temelleri Erzurum Kültür Eğitim Vakfı bünyesinde atıldıktan sonra İstanbul Suffa Vakfı'nın destekleri ile faaliyete geçmiştir (Feyyaz, t.y.-a). Son olarak Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği adı ile 2007 yılında internet ve görsel-işitsel çalışmalar ile birlikte eğitsel ve sosyal faaliyetlerde alanında uzman ekipler ile hizmet vermeye başlamıştır (Feyyaz, t.y.-a).

Sorularla İslamiyet sitesinin amacı İslam ile ilgili farklı pek çok konunun konuşulup yazıldığı bu dönemde, İslamiyet ile ilgili sorulara Ehl-i Sünnet anlayışına uygun cevaplar vererek insanları aydınlatmaktır. Bu yapılırken de güvenilir kaynaklardan ve alanında ihtisas sahibi araştırmacılardan istifade edildiği belirtilmektedir. 2006 yılına kadar Türkçe paylaşımın yapıldığı sitede 2006'dan itibaren İngilizce ve Almanca; 2008'de ise Rusça ve Azerice ile yayın yapmaya başlanmış ve halen daha farklı dillerde de yayın yapmaya hazırlanılmaktadır. Sitenin en önemli hedefleri arasında dünya çapında İslam ile ilgili her konuda güvenilir bir kaynak haline gelmek ve tüm dillerde hizmet verebilmek yer almaktadır (Sorularla İslamiyet, t.y.-b).

Siteye kullanıcılar tarafından yönlendirilen sorular alanında uzman ilmî heyetteki hocalara yönlendirilmektedir. İlmi heyetin Ehl-i Sünnet'in güvenilir kaynaklarından hazırladığı cevaplar editörlerin kontrol ve tashihinden geçerek yayımlanmaktadır. Site yönetiminden mail aracılığıyla aldığımız bilgiye göre, sitede yer alan ve altında yazar olarak "Sorularla İslamiyet" kaydının bulunduğu soruların yukarıda belirttiğimiz usulle cevaplandırıldığı belirtilmiştir.

Talebimiz doğrultusunda sitede en çok tıklanan/okunan soruların listesi erişime sunulmuştur. Bu talebimizin akabinde hazırlanan cevapların okunma, günlük ve toplam görüntülenme sayılarının açıklandığı ilgili başlık/sekme siteye eklenmiştir (Sorularla İslamiyet, t.y.-a). Yazılı cevapların yanı sıra video soru-cevaplar ve sosyal medya üzerinden yapılan canlı soru-cevap yayınları ile de on binlerce ziyaretçiye farklı kanallardan ulaşıldığı görülmektedir. İman esasları başta olmak üzere, İslam ve diğer dinler ile ilgili merak edilen kavramlar ile ilgili sorular, fıkıh, metafizik, yaratılış, insan ve diğer muhtelif meselelere yönelik sorular kategorize edilerek cevaplandırılmış; ancak hadisler tahsis edilmiş bir konu başlığına yer verilmediği görülmüştür. Çalışmamızın devam ettiği esnada siteye "hadis konusunda en çok merak edilenler" ismi ile bir başlık eklenmiş ve bu başlık altında 95 hadis ve kısa açıklamasına yer verilmiştir.

2021'de yapılan tanıtım filminde dünyanın 200'e yakın ülkesinden, siteyi ziyaret eden günlük 370.000'den fazla ziyaretçi bulunduğu belirtilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2021). Söz konusu sitede üye sayısı 150 bine ulaşmış ve cevaplanan soru sayısı 100 bini geçmiştir (Sorularla İslamiyet, t.y.-c). Bu durum da global bir kaynak haline gelme hedefi bulunan sitenin geldiği aşamayı gösterir niteliktedir. Öyle ki şimdiye kadar yalnızca sorulara verilen cevapların, her biri ortalama 500 sayfalık, 800 ciltlik bir ansiklopediyi dolduracak seviyeye ulaştığı belirtilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2021).

"Doğru İslamiyet'i ve İslamiyet'e yakışır doğruluğu ikna edici metotlarla anlatabilmek" sloganı ile ortaya çıkan site din ile ilgili farklı alanlardaki birçok mesele hakkında merak edilen sorulara cevap verme görevini üstlenmiştir. Bu görevlerden elbette ki en çok dikkat çeken kullanıcılar tarafından oldukça rağbet gören İslam'ın ikincil kaynağı olan hadisler için yapılan açıklamalardır. Sitede sıhhat durumunun merak edildiği hadisler hakkında sorulan sorulara verilen

cevaplarda, temel hadis kaynaklarından faydalanılarak kullanıcıların güveni tesis edilmeye çalışılmıştır.

2. Sanal Alem ve Bilgi Kirliliği

Teknolojinin ilerlemesi ve internet kullanımının yaygınlaşması, bilgiye erişimi kolaylaştırmakla birlikte özellikle dinî içerikler ve hadisler söz konusu olduğunda ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir (Marsak, 2022). Sosyal medya platformları ve çeşitli internet siteleri, denetim mekanizmasından uzak yapıları nedeniyle kaynağı belirsiz, zayıf hatta uydurma rivayetlerin hızla yayılmasına zemin hazırlamaktadır (Demir, 2019). Yapılan araştırmalar, Facebook ve Twitter gibi platformlarda hadis paylaştıran sayfaların sayısının ve bu sayfaların takipçi kitlesinin oldukça fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Gül, 2016; Koç, 2022). Ancak bu sayfaların büyük çoğunluğu hadis ilmi konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan kişiler tarafından yönetilmekte ve paylaşılan rivayetlerin kaynakları ya eksik verilmekte ya da hiç belirtilmemektedir (Gül, 2016; Kutlu, 2022). Özellikle mübarek gün ve gecelerde artan hadis paylaşımlarında, uydurma veya zayıf rivayetlerin sahihmiş gibi sunulduğu gözlemlenmektedir (Koç, 2022).

Bu durum, birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olmayan sözlerin hadis diye paylaşılması, Müslümanların din anlayışını derinden etkilemekte ve yanlış dinî algıların oluşmasına sebep olmaktadır (Seyhan, 2023). Bazı internet siteleri, bağlamından koparılmış hadisleri sansasyonel başlıklarla paylaşarak İslam'a ve hadislere karşı güvensizlik oluşturmayı amaçlamaktadır (Aydın, 2023). İlginç bir şekilde, kullanıcılar paylaşılan hadislere güvenmediklerini ifade etseler bile, bu bilgileri farkında olmadan dinî yaşantılarına aktarmakta ve bu durum gizil öğrenme yoluyla yanlış bilgilerin yayılmasına katkı sağlamaktadır (Gül, 2021a; Gül, 2021b).

Bilgi kirliliğinin önüne geçmek için güvenilir dijital kaynakların kullanımının teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır (Fikriyat, 2022; Meridyen Derneği, t.y.). Örneğin, akademik çalışmalarla desteklenen *sonpeygamber.info* ve *Hadis Veritabanı* gibi projeler, doğru bilgiye ulaşmada önemli bir işlev görmektedir. Ayrıca sosyal medya kullanıcılarının hadis usulü konusunda bilinçlendirilmesi, paylaşımlarda mutlaka kaynak gösterilmesi ve dinî içerik paylaştıran hesapların ehliyetli kişilerce denetlenmesi gibi önlemlerin alınması gerekmektedir. İnternet ve sosyal medya, doğru kullanıldığında faydalı olabilmekle birlikte, denetimsizlik ve bilgi kirliliği nedeniyle ciddi riskler taşımaktadır. Hadislerin sahihliğini kontrol etmek, kaynak araştırmak ve güvenilir platformları tercih etmek, bu sorunların önüne geçmek için atılacak en önemli adımlardır. Sorularla İslamiyet sitesi de internet kullanıcılarının bir denetim mekanizması olarak tercih ettikleri önemli bir platformdur. Bu nedenle ilgili sitenin cevaplarının değerlendirilmesi güvenilirlik açısından oldukça önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında söz konusu değerlendirmelere yer verilecektir.

3. Sitenin Cevaplarının Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde sitede yaptığımız araştırmalar neticesinde en yüksek okunma oranına sahip, internet kullanıcıları ve halk tarafından merak edilen ve dikkat çeken meseleler içerisinde yer alan 6 rivayet hakkında sitenin açıklamalarına yer verilerek rivayetlere dair tahrîc ve yorumlar, ulaştığımız veriler ışığında değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

3.1. Tahrîc ve Yorumu Doğru Olanlar

Bu başlık altında Sorularla İslamiyet sitesinde en çok okunma alan konu başlıkları arasından sitenin yapmış olduğu tahrîc ve açıklamaların isabetli olanlarına yer verilecektir.

3.1.1. Kadının Devlet Başkanı Olması ile İlgili Rivayet

Bir işin başına getirilecek kimsede aranan en önemli temel özellik işi yapabilme ruhsatı veya yetkinliğidir. Bu sıfat işin hakkıyla gerçekleştirilmesini kolaylaştıran en etkili unsurdur. Nitekim İslam dini de temel referanslarını dil, din, ırk, cinsiyet gibi kültürel ve fiziksel kategorilerden uzak kalarak liyakat ve ehliyet çerçevesinde değerlendirmiştir (Gürler, 2001). Ne var ki bu ideal anlayış uygulamada sürekliliğini koruyabilmiş değildir. Toplumların sosyokültürel yapısı bu ideal anlayışın uygulamasında farklılıklar oluşturmuştur. Ehil olma özelliğinin yanı sıra cinsiyet faktörü de devreye girmiştir.

Tarih boyunca farklı topluluklarda kadına yüklenen toplumsal görevler zaman ve zemine göre değişim göstermiştir. İçinde bulunduğumuz modern çağda da kadının görevleri çeşitlilik göstermektedir. Kadına yüklenen misyonlar içerisinde yöneticilik gibi toplumu ilgilendiren bir konumda yer alması her zaman tartışılmalıdır. Bu başlık altında, sitedeki sorudan hareketle, kadının sosyal hayatın içine dahil olmasıyla birlikte, üst düzey yöneticilik rolüyle karşımıza çıkmasının hadislerdeki yerine değinilecektir. Bu bağlamda aşağıda ele alınacak olan hadis, sitede üç yüz bin üzeri okuma olarak kadın konusunda en çok merak edilen hadisler kategorisinde yerini almıştır. İlgili rivayetle ilgili sitedeki soru metni şu şekildedir:

Kadının devlet başkanı, hâkim ve vali olması ile ilgili, “Bir kavmin başına kadın hükümdar gelirse, o kavim helak olmaya mahkumdur.” şeklinde bir hadis-i şerif var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2022).

Sitede rivayetin geçtiği kaynaklardan Buhârî'nin (ö.256/870) *Sahih'i* (Buhârî, “Meğazi”, 82), Tirmizî (ö. 279/892) (Tirmizî, “Fiten”, 75) ve Nesaî'nin (ö. 303/915) (Nesâî, “Kudât”, 8) *Sünen'leri* ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned'ine* (Ahmed b. Hanbel, 1999e, ss. 38-51) yer verilmiştir. Rivayetin sıhhat durumu ile ilgili herhangi bir bilgi verilmeden aynı hadisin başka bir varyantı kaynak gösterilmeksizin ele alınmıştır. Zikredilen kaynaklar yeterli olmakla birlikte rivayetin Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned'i* (Tayâlisî, 1999b, s. 205), Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsat'ı* (Taberânî, 1415, 123), Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ'sı* (Beyhakî, 1994a, s. 90; 1994d, s. 10) gibi eserlerde yer alan tahrîclerine de ulaşılmıştır. Bu rivayetin sıhhat durumu için muhaddislerden Tirmizî (Tirmizî, “Fiten”, 75), “hasen sahih”, Hâkim (ö. 405/1014) ve Elbânî (ö. 1914/1999) ise bu hadisin şeyhaynın şartlarına uyduğunu ve sahih kabul edildiğini söylemiştir (Elbânî, 1995a, s. 626).

Hadisin fikhî değerlendirmesi yapılan sitede, cumhurun rivayetleri devlet reisliğinde erkek olmanın şart olmasına delil kabul ettiğine yer verilmiş, Hanefîlerin ise kadının günlük mevzulardaki şahitliğinden hareketle yalnız mali konulardaki hâkimliğini caiz gördüğüne değinilmiştir. Buna ek olarak fıkıh kitaplarında kadının tecrübesizliği ve çalışma ortamının fitneye sebebiyet verebileceği ihtimaliyle hâkimliğinin yasaklandığı belirtilmiştir. Ancak sitede yapılan çıkarıma göre günümüz koşullarının iyileşmesiyle birlikte çalışma ortamının uygunluğu ve kadınların hukuk alanındaki yetkinliği, engellemeleri geçersiz kılmakla birlikte fitraten hassas olan kadının toplumsal sorunların yer aldığı mahkemelerde bulunması uygun görülmemiştir.

Sitedeki açıklamaya göre Taberî (ö. 310/923), kadının mutlak hâkimliğinin genelleyerek caiz olduğu görüşündedir. Kadının devlet başkanlığı ve hâkimliğini kabul edenler hadisteki hitabın

umum içermeyip Hz. Peygamber'in (s.a.s.), kısa bir süre sonra yıkılan ve reisi kadın olan Sâsânî Devletini haber verdiğini belirtirken kabul etmeyenler ise hitabı genel olarak değerlendirmişlerdir. Din İşleri Yüksek Kurul kararına değinilen sitede Kur'an'da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kadınlardan biat almasının kadının irade hürriyetinin delili olduğu sonucuna varılmıştır.

Dinimizde ihtiyaç halinde kadının evine destek olmak için çalışmasında hiçbir beis görülmemiş; aksine Kur'an-ı Kerim'de "İnsan için ancak çalıştığı vardır." (Kur'an-ı Kerim Meali, 2009, Necm, 53:39) buyrularak cinsiyet ayrımı gözetilmeden çalışıp kazanmak teşvik edilmiştir.

"Kadının Yöneticiliği" şeklinde sitede konu ayrı bir başlık altında daha ele alınmıştır. Burada da kadının hâkimliğinin caiz olmadığı görüşünün sarıh bir nassa dayanmayıp bu görüşün o dönem toplumunun sosyokültürel kabulleriyle alakalı olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden itibaren kadınlara kamu işlerinde verilen görevler bu görüşü desteklemektedir. Hanefîler ve İbn Hazm (ö. 456/1064) kadının şahitlik yapabildiği dava türlerinde hâkimlik yapabileceğini, Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Taberî gibi İslâm bilginleri ise, kadınların hâkimlik yapmasında hiçbir dinî engelin bulunmadığını kabul etmişlerdir. Hâkimlik ve yöneticilik yapacak kişinin adil, ehliyet ve tecrübe sahibi olması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de Sebe' Melikesi Belkis'tan bahsedilirken herhangi bir olumsuz ifadeye yer verilmemiş olması, tarihe ve günümüze baktığımızda başarılı kadın yöneticilerin güçlü devletleri idare edebiliyor olması bu hükmün özel olduğunu göstermektedir. Hadisi fikhî açıdan ele alan bir çalışmada fukahânın ihtilafına sebep olan hâkimlikte erkek olmak şartından hareketle kadının hâkimlik durumu hakkındaki görüş ve delillere yer verilmiştir (Karadağ, 2018, ss. 692-697). Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler kadının mutlak hâkimliğinin caiz olmadığı şeklindeki görüşlerine hüccet olarak, erkeğin kadın üzerinde kavvâm olduğunu belirten ve kadının şahitlik durumunu haber veren ayetleri (Nisa, 4:34, Bakara, 2:282) getirmişlerdir. Cumhur ulemanın görüşlerine delil olarak getirilen rivayetlerden en dikkat çekenini ise sahâbî Ebu Bekre'nin Cemel Savaşı'na sırf bu hadis sebebiyle katılmadığını bildirdiği rivayettir. Kadının mutlak hâkimliğini caiz görenler arasında ise Hasan Basrî, Taberî ve İbn Hazm gibi alimler vardır (İbn Rüşd, 2007, s. 826; Karadağ, 2018, s. 697). İbn Hazm kadının hâkimlik gibi görevleri yapmasının kesin bir şekilde yasaklandığı bir ayetin olmadığını belirtirken Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) de bu görüşte olduğunu nakletmiştir (İbn Hazm, t.y., ss. 527-528). İbn Hazm bu görüşünü, Hz. Ömer'in Şifa isimli bir hanım sahâbiyi çarşı denetimiyle görevlendirdiğini bildirerek sahabe uygulaması ile temellendirmiştir (İbn Hazm, t.y., s. 527).

İlgili hadisin tahrîc ve tahlilinin yapıldığı bir çalışmada hadisin sahabeden yalnız Ebû Bekre (ö. 13/634) (r.a.) kanalıyla geldiği tespit edilerek ulemanın bu gerekçe ile ihtilaf ettiğine işaret edilmiştir (Gürler, 2001, ss. 69-76). Rivayetin sebep-i vürudu olarak zikredilen Kısra'nın kızının yönetime geçmesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söylediği bu sözleri Ebû Bekre'nin Cemel Savaşı'na Hz. Aişe (r.anha) yanında katılmaktan alıkoymuşu söyleyerek nakletmesi ve oradakilerin de hadisi ilk defa işitiyor olmaları ilginç bir durum olarak değerlendirilmiştir (Gürler, 2001, ss. 74-77). Sened ve metin açısından sahih kabul edilen bu rivayetlerin umûmü'l-belvâ içeren bir konunun ferd-i mutlak olması sebebiyle kadının devlet reisi olmasını yasaklayan kesin ve açık bir hüküm vermek için yeterli olmadığı belirtilmiştir (Gürler, 2001, s. 93).

Hadis hakkında yapılan bir diğer çalışmada rivayetin Sebe' Melikesi'nden övgü ile bahseden ayetlerle (Neml, 72:16, 35) karşılaştırıldığında şüphe içerdiğine dikkat çekilmiştir (Oral, 2016, ss.

382-384). Halkını adalet ve refah içinde yöneten Melike Belkis'tan ne halkı şikayetçi olmuş ne de bu durum Hz. Süleyman'ın yardımcılarını rahatsız etmiştir. Ayrıca Kur'an'daki bu kıssayı işiten sahâbe de karşı çıkmamıştır (Ünal, 2001, s. 177). Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Melike'nin yönetimi hakkındaki sükûtu da hadisin umumî olmadığına işaret etmektedir (Oral, 2016, s. 383).

İslam açısından liderlikte aranan şartlar ve kadının liderliğinin olumlu-olumsuz yanlarının sorulduğu, katılımcıların *hadis alanında uzman erkek akademisyenlerden* olduğu bir çalışmada hadisin yorumlanması istenmiştir (Şebnem vd., 2015). Buna göre her bir katılımcının liderin özellikleri arasında liyakat ve ehliyeti öncelikle cinsiyet faktörüne yer vermediği görülmüştür (Şebnem vd., 2015, ss. 91-92). Liderin kadın olması durumunun olumsuz yanları hakkındaki soruda ise çoğunlukla verilen cevap kadının fitraten duygusal olmasının kriz yönetimi becerisini etkileyebileceği doğrultusunda olmuştur. “Kadın liderin olumlu tarafı nedir?” sorusuna ise “düzenli, disiplinli, iletişim gücü kuvvetli ve merhametli olması” gibi özellikler sayılmıştır (Şebnem vd., 2015, ss. 92-96). Katılımcılardan son olarak hadisi yorumlamaları istenmiş, hadisin sahih olmadığını söyleyen biri iddiasını delillendirememiş, bir diğeri hadisin, Belkis kıssası ile çeliştiğine dikkat çekerken hadisin doğruluğunu savunan katılımcılar da olmuştur. Ayrıca kadının liderliğine engel olanın din değil sosyokültürel çevre olabileceğine işaret edilmiştir (Şebnem vd., 2015, ss. 96-99).

Söz konusu rivayet hakkında sitede yapılan yorumlar ve araştırmamız neticesinde ulaştığımız çalışmalarda, fitrat itibarıyla kadın ve erkeğin birbirinden farklı olduğu gerçeği üzerinde durulmaktadır. Bu farklılığın dikkate alındığı liyakate dayalı uygun ortam ve koşullarda, kadının yönetime katkı sağlaması adil olacaktır.

3.1.2. Cehennem Ehlinin Çoğunu Kadınların Oluşturduğu Rivayeti

Hiz. Muhammed (s.a.s.) yirmi üç yıllık risalet görevini muvahhid bir toplum inşa etme üzerine kurmuştur. Nesillerin inşa ve ihyasında önemli bir faktör olan kadınların eğitimi de bu meyanda O'nun (s.a.s.) önemseydiği bir mesele olmuştur. Öyle ki kadınlara özel meclisler kurarak sorularına cevaplar vermiş, nasihat ve uyarılarda bulunmuştur. Bu başlık altında ele alacağımız hadiste de aslında Peygamberimizin, hanımların genel bir zaafına yönelik uyarısı söz konusudur. Sitede iki yüz bin ve üzeri okunma olarak kadınlar hakkında en çok merak edilenler kategorisine giren hadis için şu şekilde soru yöneltilmiştir:

Kadının, dininin ve aklının eksik olduğu konusunda bir hadis-i şerif olduğu doğru mudur? Eğer doğruysa bu kadınlara hakaret ve haksızlık olmaz mı? (Sorularla İslamiyet, 2016b).

Sitede rivayetin geçtiği kaynak olarak Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta'* (Mâlik b. Enes, “Küsûf”, 2), Buhârî (Buhârî, “Hayız”, 6; “Zekat”, 44.) ve Müslim'in (Müslim, “Zekât”, 45) *Sahîh*'leri, Nesâî'nin *Sünen*'i (Nesâî, “Küsûf”, 17) verilmiştir. Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dâhil olmak üzere Tirmizî'nin *Sünen*'inde hadisin yalnızca “Ey kadınlar, sadaka veriniz istiğfarı çok yapınız. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz.” kısmının nakledildiği görülmüştür (Tirmizî, “Zekât”, 12). Yine *Sünen*'de verilen Ebû Hüreyre (ö. 58/678) târîki için Tirmizî, Ebû Sa'îd (ö. 74/693-94) ve İbn Ömer'in de hadisi bu vecihle naklettiğini bildirmiştir (Tirmizî, “İman”, 6). Rivayet ayrıca Dârimî (ö. 255/869) (Dârimî, Mukaddime, 1) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) (Beyhakî, 1994a, s. 308) *Sünen*'leri ile İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) (İshâk b. Râhûye, 1991b, s. 250), Ahmed b. Hanbel (Ahmed b. Hanbel, 1999f, s. 373) ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin (ö. 307/919) (Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, 1984c, s. 144; 1984d, s. 77), *Müsned*'lerinde yer almaktadır.

Sitede söz konusu hadisin Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74/693-94) (r.anh) tarîki verilmiştir, şöyle ki:

Ashâb-ı Kirâmdan Ebû Sa'îd el-Hudrî anlatıyor: Bir Ramazan veya Kurban Bayramı'ydı. Resul-i Ekrem Hz. Peygamber bayram namazlarını kıldığımız namazgaha geldi. Bir tarafta kadınlar da bulunuyordu. Onların yanından geçti ve şu hitapta bulundu:

"Ey kadınlar, sadaka veriniz, istiğfarı çok yapınız. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz."

Bunun üzerine o kadınlar: "Ya Rasûlallah, bizler ne yaptık da cehennemliklerin çoğu bizden olmuş." diye sordular.

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle cevap verdi:

"Çünkü sizler ötekine berikine çokça lanet eder, kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz. Ne gariptir ki, kendine hâkim akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim."

Kadınlar tekrar sordular: "Aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir, Ya Rasûlallah?"

Rasûlullah (s.a.s.) "Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir?" diye sordu.

Kadınlar "Evet!.." cevabını verdiler. Resul-i Ekrem (s.a.s.) izah etti ve tekrar sordu:

"İşte bu aklın eksikliğinden hayız gördüğü zaman [günlerce bekler] namaz kılmaz, Ramazan'da bir müddet oruç tutmaz değil mi?"

Kadınlar, "Evet!.." dediler (Sorularla İslamiyet, 2016b; Buhârî, "Hayz", 6, "Zekât", 44, "Küsûf", 9, "Nikah", 88; Mâlik b. Enes, "Küsûf", 2; Müslim, "Küsûf", 17, "İman", 132; Nesâî, "Küsûf", 17).

Sitedeki yoruma göre akıl noksanlığına delil olarak, mali konularda kadınlardan iki şahidi bir erkek şahide denk tutan ayet (Bakara, 2:282) gösterilirken dinlerinin noksan oluşunda ise, adet veya lohusalık gibi hallerin namaz ve oruç gibi ibadatlara engel olması durumuna işaret edilmiştir. Hadiste kadının akıl noksanlığına sebep olarak lanetlemeyi çok yapmasının verilmesi, kadının meselelere duygusal yaklaştığına işaret etmektedir. Kadının doğrudan fitratıyla ilgili olan bu hali İslam'da pozitif ayrımcılığa sebep olan annelik içgüdüsünün bir getirisidir (Nesâî, "Cihâd", 6).

Sitede din eksikliğinin nedeni olarak geçen irade dışı gerçekleşen kadının özel hallerinde ibadetten uzak durmasını emreden İslam'dır. Böylece kadın, Allah'ın onun için emrettiğini yerine getirerek bir başka ibadeti yerine getirmektedir. Adalet temeli üzere kurulan yüce dinimiz yalnızca gücümüz dahilinde olan hallerden bizleri sorumlu tutarak hesaba çekecektir. Bu durum Kur'ân'da çok kez zikredilmiş, "Rabbın kullarına zulmedici değildir." (Fussilet, 41:46) hitabıyla izah edilmiştir. Söz konusu hadisi parçacı okuyan bir kimse kadınların hor görüldüğü ve kötülendiğini düşünmüş olabilir. Fakat aksine burada murâd, dindar erkekleri kadınlar sebebiyle fitneye düşerek imanlarına zarar vermekten alıkoymaktır.

Hadis hakkında yapılan birçok araştırma mevcuttur. Bunlardan Çakın'a ait çalışmada konumuz ile ilgili on dokuz rivayet tespit edilmiş, bu rivayetlerde lafız farklılıkları olsa da tamamında cehennem ehlinin çoğunu kadınların oluşturacağı ifadesinin geçtiği görülmüştür (Çakın, 1998, ss. 11-13). Rivayetlerde kadınların çokça lanet etmeleri ve eşlerine nankörlük yapmaları ortak ifadeler arasında yer alırken (Ahmed b. Hanbel, 1999z, s. 601) akıl ve dinlerinin eksik olması tabiri yalnız üç rivayette geçmektedir. Hadiste geçen "Akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim" ifadesinin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aidiyetinde ciddi şüpheler bulunduğunu söyleyen Çakın, bunun sebeplerini çalışmasında şöyle sıralamıştır:

- Hadisi rivayet eden altı sahabeden yalnızca üçü bu kısmı rivayet etmiştir.

- Dârimî (ö. 255/869) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.anh) (ö. 32/652-53) yaptığı rivayetlere göre bu ifadeler Abdullah b. Mes'ûd'a aittir. Böylelikle başlangıçta mevkûf olan rivayet, merfû hale gelmiştir.
- Hz. Peygamber (s.a.s.) hiçbir zaman tebliğ metodunda aşağılayıcı bir dil kullanmamıştır.
- Abdullah b. Mes'ûd'un ifadeleri şahsi tecrübelerine dayanıyor olabilir, buradan hareketle durumu genellemek doğru olmayacaktır (Çakın, 1998, s. 22).

Mütekaddimun uleması “Cehennemliklerin çoğunu kadınların oluşturduğu” ifadesinden Peygamberimizin (s.a.s.) cehennemi madden gördüğü çıkarımını yapmıştır (Çakın, 1998, s. 22; Çakır, 2019, s. 180). Ancak asıl olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ metotlarından biri olan muhatabın durumuna binaen gerçekleştirdiği uyarı ve durum bildirisi. Öyle ki o mecliste bulunan kadınların noksanlıklarına hitaben “Görüşüm o yöndedir ki, çoğunuz cehennemdesiniz” sözleriyle onları cehenneme sürükleyen özellikleri hakkında yaptığı bir ihtar (Çakın, 1998, s. 24).

Hadis metninde, “Cehennemdekilerin çoğu kadınlardır” denmekte, “Kadınların çoğu cehennemdedir” denmemektedir. Birinci ifade kadınların büyük bir kısmının cehennemlik olmadığı sonucunu doğururken ikinci ifade kadınları cehenneme mahkûm etmektedir. Kadınların lanet okumaları ve nankör olmaları fitrî bir özellik değildir (Çakın, 1998, s. 25). Yaratılış itibarıyla fiziksel açıdan güçsüz olan bir kadının baş edemeyeceği bir durumla karşılaştığında lanet ve bedduya başvurması bir savunma mekanizması da olabilir (Akkaya, 2011, s. 77).

Kadınların akıl ve dinlerinin eksik olmasını şahitlikte iki kadının erkeğe denk sayılmasıyla kıyaslayan Râzî ve İbn Kesîr; akıl eksikliğinin sebebini kadınların fıtraten unutkan olmalarıyla açıklamıştır (Râzî, 1989, ss. 55-56). Aynı şekilde İbn Hacer de (ö. 852/1449) kadınların akıllarının eksik olmasını Hz. Peygamber'e (s.a.s.) “Dinin eksik olması nedir?” diyerek yönelttikleri sorudan da anlaşıldığını söyler (İbn Hacer, 1379a, s. 346). Ancak söz konusu ayetler bir bütün olarak ele alındığında, vadeli borçlar meselesinde oluşabilecek mağduriyetlerin giderilmesinin amaçlandığı görülecektir (Bakara, 2:282).

Hadisin uydurma olduğunu iddia edenler ise başta hadisteki hitap şeklinin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ metoduna aykırı olduğu gerekçesi ve muhatapları kadınlar olan bir hadisin Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'in rivayeti dışındaki rivayetlerdeki tüm râvilerin erkek olduğunu söylemişlerdir. Bu durumun sebebi erkeklerin kadınlara kıyasla hadis ilmiyle daha çok iştigal etmeleri şeklinde izah edilmiştir (Çakın, 1998, s. 22). Yine bu kişilerin delil zikretmeksizin öne sürdükleri iddialarına göre kadınların cehennem ehlinin çoğunluğunu oluşturduğunu bildiren, akıl ve dinlerinin eksikliğinden bahseden tüm rivayetlerin senedleri zayıf, metinleri uydurmadır. Cehennemlik olan kadınlar müşrik kadınlardır. Râviler, rivayeti tahrif ederek aklen ve dinen geçersiz bir rivayet oluşturmuşlardır. Bu görüşü savunanlara göre, kadının şahitliği hakkında iki kadının bir erkeğe eşit olduğu iddiası da geçersizdir. Bunu ayetle ispat etme gayretinde bulunanlar ayeti bağlamından kopartmış ve gerçeklerin üstünü kapamıştır (Durmuş, 2016, ss. 40-42). Görüldüğü üzere ilgili hadisin uydurma olduğu iddiaları somut delillerden uzak ve isabetsizdir.

Hadislerin mana açısından problemli olduğunu savunanlara göre ise hadiste geçtiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir kimseye “aklı ve dini eksiktir” diyerek hitap etmesi O'nun (s.a.s.) nezaket kurallarına uymamaktadır. Hadisin sebeb-i vürûdunun ise Medine'de eşleri şehit olan kadınların servet avcılığı yapıp fitne çıkarmasından haberdar olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sinir ve öfkeyle rivayette geçen konuşmayı yapmasıdır (Durmuş, 2016, ss. 43-44).

Hadisin senedinin muteber kaynaklarda geçmesi sebebiyle manasının tevilini savunanlar; rivayetteki maksadın kadınların adet haline getirdikleri birtakım şuursuz davranışları hakkında uyarmak ve sakındırmak olduğunu söylemişlerdir (Durmuş, 2016, s. 44).

Hadisi mana ve sened açısından sahih kabul edenlere göre ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cennet ve cehennemi farklı yer ve şekilde iki veya daha fazla görmesi için bir engel yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuşmayı yalnız hanımların olduğu bir ortamda değil, erkeklere sadakayı tavsiye ettikten sonra buradaki kadın topluluğunu fırsat bilerek gelecek nesillerdeki tüm Müslüman kadınlara hitap etmiştir. Hadise farklı bir bakış açısı olarak, kıyamet alametlerinden olan kadın nüfusun erkek nüfusa oranla fazla oluşu rivayetteki kadın çokluğu ifadesini anlaşılabilir kılmaktadır (Durmuş, 2016, ss. 45-50).

Râvilerinden biri hariç diğerlerinin erkek oluşunu sebep göstererek hadisin sıhhat açısından şüphe içerdiği görüşünü savunanlar, rivayet ilmine aykırı bir kıyas yapmıştır ki hadis ilminde, senedde kadınların sayısının az oluşu rivayetlerin sıhhatini olumsuz etkileyen bir durum değildir (Durmuş, 2016, s. 52). Hadiste kastedilenin müşrik kadınlar olduğunu söylemek, olmayan bir rivayeti iddia etmek, demektir. Kadınların cehennemliklerin çoğunluğunu oluşturduğu haberi gaybî bir haberdur (Durmuş, 2016, s. 52). Yani bu bilgiyi yalnız Allah ve vahiy bildirdiği peygamberler bilebilir. “Kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz” ifadesini iyi anlamak için bu sözlerin muhatabı olan toplumu iyi analiz etmek gerekir. Buna göre Cahiliye Dönemi kadın algısına bakacak olursak tüm ümitlerini evliliği üzerine kurmuş; ancak realite ile yüzleştğinde hayal kırıklığı ile rivayette geçen söylenme ve yakınma hali ortaya çıkmıştır (Çakır, 2019, s. 182).

Farklı varyantlarıyla birlikte verilen, ortak bir anlam içeren bu hadîs-i şerif müttetekun aleyh olmakla birlikte diğer muteber hadis kaynaklarında da rivayet edilmiştir. Dolayısıyla hadisin, Kur’ân ve sünnete aykırı olduğu iddiasıyla uydurma olduğuna hükmetmek kolay değildir. Sitede hadis için yapılan tahrîrde Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’leri ile Nesâî’nin *Sünen*’i ve *Muvatta* gibi temel kaynaklara ulaşılmıştır. Hadis hakkında herhangi bir sıhhat hükmüne yer verilmeyen sitede hadisin Ebû Sa’id el-Hudrî’nin tahrîki ele alınmıştır. Yapılan tahrîr, temel kaynaklara ulaşmak açısından yeterlidir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde sitede hadis hakkındaki genel kanaatin isabetli olduğu görülmüştür. Anlaşıldığı üzere söz konusu hadisin tüm rivayetleri bir bütün olarak ele alındığında kadını hakîr görme gibi bir mana söz konusu değildir. Aksine onları kötülükten alıkoyarak, iyiliğe sevk etme gayesi vardır (Güler, 1998).

3.2. Tahrîci Eksik, Yorumu Doğru Olanlar

3.2.1. Kadının Kocasına Secde Etmesi

Yaratılışı itibarıyla dayanıklı ve güçlü olan erkek, ailenin bakımı ve korunması görevini üstlenmiştir (Ateş, 1997, s. 307). Ancak güçteki bu üstünlüğü ona zorbalık hakkı tanımamaktadır (Aydın, 2014, s. 527). Nitekim yüce kitabımız Kur’ân’da “Kadınlarla iyi geçinin” (Nisa, 4:19) buyurulmaktadır.

Eşler arasındaki itaat ile ilgili Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “Bir insanın başka bir insana secde etmesini emretseydim, bu, kadının eşine secdesi olurdu” manasındaki hadisi hakkında birçok yorum yapılmıştır. Hal böyle olunca hadisin doğru anlaşılabilmesi için sıhhati ve metin analizini yapmak oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Sorularla İslamiyet adlı sitede iki yüz bin üzeri

okunma olarak kadınlar hakkında en çok merak edilen hadis kategorisinde değerlendirilen bu rivayetle ilgili soru metni şu şekildedir (Sorularla İslamiyet, 2016c):

Kadının erkeğe itaati hususunun dinî konularda olması gerektiği ve mesela evde yemeği hazırlaması için erkeğin kadını zorlayamayacağını belirten yazılarınızı okudum. Bu durumda hadiste taş taşıma ile ne kastedilmiştir: “Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim” ve “Eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir.”

Sitede söz konusu hadisin Hz. Aîşe’den (r.anha) gelen rivayeti kaynak bildirilmeden verilmiştir. Yaptığımız kaynak taramasında bu rivayeti Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde (Ahmed b. Hanbel, 1999v, s. 19), İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde (İbn Ebî Şeybe, 1989d, s. 327) ve İbn Mâce’nin *Sünen*’inde (İbn Mâce, “Nikah”, 4) tespit ettik.

Sitede geçen Ebû Hüreyre (r.anh) rivayeti ise şöyledir:

“Rasûlüllah (s.a.s.) buyurdular ki: Şayet ben bir insanın başka bir insana secde etmesini emredek olsaydım, kadının, kocasına secde etmesini emrederdim.” (Tirmizî, “Radâ”, 10)

Sihhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirme yapılmayan hadisin, Tirmizî’de geçen Ebû Hüreyre (ö. 58/678) târîki kaynak gösterilerek; Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Sürâka b. Mâlik (ö. 24/645), Hz. Âîşe (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Ebî Evfâ (ö. 86/705), Talk b. Ali, Ümmü Seleme (ö. 62/681), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve İbn Ömer’den (ö. 73/693) de rivayetler olduğu belirtilmiştir.

Rivayetin sebep-i vürûduna dair herhangi bir kaynak göstermeden, Abdullah b. Ebî Evfâ’dan nakledilen rivayete yer verilmiştir. Buna göre:

Muâz b. Cebel Şam’dan dönmüştü ki Peygamber’e (s.a.s) secde etti, Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, bu yaptığının ne olduğunu sorunca: “Şam’a gitmiştim. Orada insanların piskopos ve patriklerine secde ettiklerini gördüm. Bunu sana yapmak, içimden geçti.” dedi. Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.s.): “Sakin bunu yapmayın. Eğer ben bir kimsenin Allah’tan başka birine secde etmesini emretseydim, kadının, kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed’in nefsi kudret elinde olan Zât’a yemin ederim, kadın kocasına olan hakkını eda etmedikçe Rabbine olan hakkını eda edemez. Kocas, nefsinin taleb etse, kadın havîd (deve semeri) üzerinde bile olsa bunu men edemez.” buyurmuştur (Sorularla İslamiyet, 2016c ; Ahmed b. Hanbel, 1999e, s. 227).

Araştırmamıza göre kadının eşine secde etmesi ile ilgili bazı rivayetlerde “Allah onlara onlar üzerinde hak vermiştir” denilerek erkeğin hanımı üzerindeki hakkı kastedilmektedir (Ebû Dâvûd, “Nikah”, 39, 40; İbn Ebî Âsım, 1991a, s. 350). Rivayetin kocanın eşini talep etmesi ile ilgili kısmı konusunda “deve semeri üzerinde olsa bile” ibaresinin geçtiği Ahmed b. Hanbel (Ahmed b. Hanbel, 1999e, s. 227), Taberânî (Taberânî, 1994c, s. 208), Beyhakî (Beyhakî, 1994c, s. 292) gibi kaynaklara ulaşılmıştır. Tirmizî’de geçen rivayette ise “ocak üzerinde olsa bile” ifadesi yer almaktadır (Tirmizî, “Radâ”, 10). Tirmizî hadisin “hasen-garîb” olduğunu belirtirken Elbânî (ö. 1914/1999) sahih hükmünü vermiştir (Elbânî, 1995a, s. 1097).

Hadisin kaynaklarda geçen seksen dört târîkenden sihhât derecesine ulaşan altı rivayetin senedlerinin incelendiği bir çalışmada genel itibariyle hadislerin sened açısından sahih olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eriş, 2022, ss. 64-67). Rivayetin sebep-i vürûduna ilişkin ifadelerden Kays b. Sa’d, Hire’ye ulaştığında halkın, önde gelenlere aşırı bir ta’zim gösterisi olarak secde ettiğini görmesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına vardığında olanları anlatarak kendisine secde edilmesi ile ilgili bir teklif sunmuştur. Rasûlüllah da: “Kabirime geldiğinizde böyle bir şey yapar

mısınız?” şeklindeki sorusuna orada bulunanlardan “hayır” cevabını alınca: “Eğer birine secde edilmesini emretseydim, Allah’ın yücelttiği haklarından dolayı kadının eşine tazimde bulunmasını emrederdim” buyurmuştur (Dârimî, “Salât”, 159). Hz. Peygamber (s.a.s.) secde fiiline sebep atfederek Allah’ın (c.c.) koca hakkını yüceltmekle beraber, yapılan aşırı tazimin imkânsızlığına işaret etmiştir (Eriş, 2022, ss. 67-73).

Hadisin başka bir târîkinde vürud sebebi olarak Hz. Peygamber’in (s.a.s.) birbirlerine zarar veren iki devenin yanına gitmesiyle develer başlarını eğmiş, orada bulunanlar bunu Hz. Peygamber’e (s.a.s.) bir tazim olarak secde şeklinde yorumlamış, bunun üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “Birinin bir başkasına secde etmesi gerekmez. Eğer bu gerekli olsaydı Allah’ın hakkını yücelttiğinden dolayı kadının kocasına tazimde bulunmasını/secde etmesini emrederdim.” buyurduğu nakledilmiştir (İbn Hibbân, 1993, s. 479). Görüldüğü üzere rivayetlerde kadının mutlak bir şekilde eşine secde etmesine yönelik herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Sitede hadiste geçen *secde* kelimesinin kadının eşine karşı sorumluluğunun büyüklüğüne mübalağalı bir işaret olduğu belirtilmiştir. Dinimizde büyük oranda aile birliği ve geçimini sağlama görevi erkeğe verilmiştir (Nisa, 4:34). Aile birliğinin temeli ise itaate dayanır ki bu hususta birçok hadis vardır. Bunlar arasında kadının yatağa icabeti ile ilgili olan “Erkek, kadını yatağına çağırır, kadın da gelmeye yanaşmaz, erkek öfkelenmiş olarak sabahlarsa, melekler sabaha kadar -bir rivayette yatağa gelinceye kadar- kadına lânet okurlar.” (Buhârî, “Bed’ül-Halk”, 7; Müslim, “Nikâh”, 122; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 39, 40) rivayeti dikkat çekmektedir. Rivayeti detaylı bir şekilde ele alan sitedeki yorumlara göre bazı târîklerde: “Fırın” veya “Havîd (deve semeri) üzerinde olsa bile...” lafızları geçmektedir. Buna göre bırakması zor bir iş dahi olsa eşin bu talebi geri çevrilmemelidir. Sitedeki yoruma göre, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) muradı, geçersiz bahanelerle erkeğin isteğinin reddedilmesinin manevi yaptırımlar ile engellenmesidir. Rivayette geçen *öfke hali* kadının tüm reddetmelerinin aynı seviyede olmadığını göstermektedir.

Kadının kocasına secde etmesiyle ilgili hadisin ana fikri Allah’tan gayri kimseye secde etmenin imkânsızlığıdır (Arıkan, 2017, s. 72). Burada aile bağlarını kuvvetlendirmek için gayret sarf eden kocaya saygı ve itaat mübalağa ile açıklanmıştır (Akkaya, 2011, s. 107).

Hadis çerçevesinde yaptığımız araştırmalar neticesinde sitede, hadisin, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre târîklerine yer verilerek, Tirmizî’de geçen farklı varyantlara değinildikten sonra Abdullah b. Ebî Evfa’dan gelen hadisin sebep-i vürûduna dair bilginin de yer aldığı Muâz b. Cebel rivayeti nakledilmiştir. Muâz b. Cebel’in Şam ziyaretinde insanların yöneticilerine secde ettiklerini görmesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına döndüğünde O’na (s.a.s.) secde etmesi üzerine söz konusu olay gerçekleşmiştir. Hadisin sıhhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirilme yapılmayan sitede, kaynak gösterimi açısından da yetersizlik söz konusudur. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere rivayetin Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd’da yer alan târîkleri bulunmaktadır. Bununla birlikte sitede hadis hakkında İbrahim Canan’ın *Kütüb-i Sitte*’sinden yapılan açıklamalar yeterli ve isabetli görülmektedir. Nitekim hadisteki *secde* ibaresi erkeğin eşi üzerindeki hakkına işaret eden bariz bir mübalağadır. Ayet-i kerimede geçtiği üzere erkeğe verilen üstünlüğün sebebi yuvasının sorumluluğunu alarak reisliği üstlenmesidir (Nisâ, 3:43).

3.2.2. Kertenkelenin Öldürülmesiyle İlgili Rivayetler

Allah Teâlâ yarattığı tüm varlığa rahmeti ile muamele etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber de (s.a.s.) “Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökteki de size merhamet etsin.” (İbn Ebî Şeybe, 1989b, s. 214) hadisi ile hayat sahibi her varlığın yaşam hakkının da Allah tarafından verildiğine işaret etmiştir. Ne var ki dinimiz insana zarar verebilme ihtimali olan hayvanların öldürülmesinde bir beis görmemiştir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere kertenkelenin öldürülmesi meselesi de bu minvalde değerlendirilmiştir. Sorularla İslamiyet sitesinde kertenkeleyi öldürenin sevap kazanacağı ile ilgili rivayet, üç yüz bin ve üzeri okunma alarak hayvanlar hakkında en çok merak edilen hadisler kategorisinde yerini almıştır. Sitedeki soru metni şu şekildedir:

“Kertenkele öldürmek sevap mı? Kertenkele insana zarar veren bir hayvan değildir, neden öldürülmesi sevaptır?” (Sorularla İslamiyet, 2016d).

Sitede verilen hadis metni şöyledir:

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: “Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

“Kim keleri ilk darbede öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır.” (Sorularla İslamiyet, 2016d; Müslim, “Selâm”, 147; Tirmizî, “Ahkâm”, 1, “Sayd”, 13; Ebû Dâvûd, “Selâm”, 147).

Sitede hadisin tahrîci Müslim’in *Sahîh*’i, Ebû Dâvûd’un ve Tirmizî’nin *Sünen*’lerinden yapılmıştır. Bizim yaptığımız taramada ise kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili farklı tarîklerin yer aldığı kaynaklardan Mâlik b. Enes’in *Muvatta*’ı (Mâlik b. Enes, “Hac”, 88-90), Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 420), Buhârî (Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 15) ve Müslîm’in (Müslim, “Selâm”, 147) *Sahîh*’leri ile Nesâî (Nesâî, “Menâsikü’l-Hâc”, 115), Ebû Dâvûd (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 175), Tirmizî (Tirmizî, “Ahkâm”, 1) ve İbn Mâce’nin (İbn Mâce, “Sayd”, 12) *Sünen*’lerine ulaşılmıştır.

Sitede hadiste geçen “vezeğa” kelimesi keler (bir kertenkele çeşidi) olarak açıklanmıştır ki Hz. Peygamber (s.a.s.), bu hayvanı fasıkcık manasına gelen “فويسقة” (füveysıka) şeklinde nitelendirerek insanlara rahatsızlık veren haşerattan saymıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hadiste bu hayvanı tek vuruşta öldüren kişinin iki ve üç vuruşta öldürenlere kıyasla daha çok sevap işlediğine dair sözü; insana ezâ veren bir hayvanın öldürülmesi durumunda dahi, acı çektirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sitede her ortamda yaşayabilen ve birçok türü olan kertenkelenin hadislerde öldürülme durumundan bahsedilen türünün zehirli olduğuna dikkat çekilmiştir (Demirel, 2014, s. 98). Buhârî’de geçen Hz. Aişe (r.anha) rivayetinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) keleri “füveysıka” olarak nitelendirip hakkında bir öldürme emrinin geçmediği; ancak Sa’d b. Ebî Vakkas’ın bu hayvanın Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından öldürülmesinin emredildiği şeklindeki rivayet nakledilmiştir (Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 15). Başka bir rivayette de Ümmü Şerik, Nebî’nin (s.a.s.) kendisine kelerleri öldürmeyi emrettiğini haber vermektedir (Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 15). Ahmed b. Hanbel’de nakledilen bir rivayette Resûlullah’ın (s.a.s.) keleri öldürmeyi emrettiği nakledilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 420). Hadislerde “fasık” olarak nitelendirilen hayvanların ortak özellikleri âlimler tarafından pis ve zarar vermeleri şeklinde izah edilmiştir (Nevevî, 1392b, s. 114). Hadisin Müslim’de geçen tariklerinde ise kelere vurma sayısınca hasene yazıldığı nakledilmiştir (Müslim, “Selâm”, 145).

Keler hakkındaki rivayetlerin metinlerinde bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "fuveysika" diyerek öldürülmesini emrettiği, kertenkelenin Hz. İbrahim'in ateşine üflediği için öldürülmesinin istendiği, öldürmenin sevap olduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mervan b. Hakem'e hakaret için kullandığı ifadeleri zikredilebilir. Hadis üzerine yapılan bir çalışmada söz konusu rivayetlerin sened tenkidleri yapılmıştır. Buna göre:

Kertenkelenin öldürülmesi ve "fuveysika" diye nitelendirildiği rivayet, sahâbeden Ümmü Şerîk, Hz. Aişe ve Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından nakledilmiştir. Ümmü Şerîk'ten gelen rivayetler senedlerindeki râvilerin sika olması sebebiyle sahih kabul edilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1986, s. 490; İbn Hibbân, 1975, s. 307). Kertenkelenin Hz. İbrahim'in ateşine üflediği için öldürülme emrinin verildiğine dair Ümmü Şerîk'ten nakledilen rivayetlerin ise ziyadeler içerdiği tespit edilmiştir (Müslim, "Selam", 147; Tirmizî, "Ahkâm", 1, "Sayd", 13; Ebû Dâvûd, "Edeb", 175). Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili hadislerin farklı varyantları arasında Ümmü Şerîk'in Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öldürmek için izin isteyerek müsaade alması hadisin konu bütünlüğü açısından daha uygundur (Akyüz, 2013, s. 191).

Hz. Aişe'den gelen dört rivayetten biri hasen, olmak üzere diğerleri sahih kabul edilmiştir. Ancak Hz. Aişe tarikiinde kertenkelenin öldürülmesinden bahsedilmezken daha sonraki rivayetlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) öldürme emrine dair nakli rivayette idrac olabileceği şüphesini doğurmaktadır. Sa'd b. Ebû Vakkas'tan gelen altı rivayetin ikisi için sahih, ikisi için hasen, diğerlerine ise zayıf (munkatı) ve hasen li-gayrihî hükümleri verilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 184-191).

Hz. Aişe'den nakledilen rivayetlerden yedisinde kertenkelenin Hz. İbrahim'in ateşine üflediği nakledilmiş, bu rivayetlerin senedlerindeki râviler ihtilâta uğramak, meçhul ve müdellis olmak gibi sebeplerle cerh edilmiştir. Ancak diğer rivayetlerle desteklendiği için hasen/sahih li-gayrihî şeklinde hükmedilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 192-193). Bu varyantlarda Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) "bize rivayet etti ki, bize haber verdi ki" şeklindeki nakli bir başka sahâbîden duyma ihtimalini doğurmuştur (İbn Hacer el-Askalânî, 1379b, s. 395). Ne var ki bu konudaki haberlerin doğrudan Kâ'b el-Ahbâr'dan (ö. 32/652-53) rivayet edilmesi İsrâiliyattan olma ihtimalini de arttırmaktadır (Mâverdî, t.y., s. 453).

Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili rivayetin temel hadis kaynaklarının neredeyse tamamında geçmesi sebebiyle, sitede yalnızca Müslim'in *Sahîh*'i ile Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinden yapılan tahrîc yetersizdir. Hadis hakkında yapılan açıklamalara bakıldığında ise isabetli olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim kertenkelenin zehirli bir türünden bahseden hadiste bu hayvanın öldürülmekten başka bir çarenin bulunmadığı durumlar göz önüne alınarak öldürülmesi, bu durumda da eziyet verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.3. Tahrîci ve Yorumu Hatalı Olanlar

3.3.1. Tavla Oynamak ile İlgili Rivayet

Günümüz insanı boş vakitlerini değerlendirmek ve eğlenmek adına farklı meşguliyetler ile ilgilenmektedir. Bunlardan biri hoş vakit geçirmek adına oynanan tavladır. Dinimizde bu oyun ve oynayan kimsenin durumu hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Sitede bu konuda geçen bir rivayetten hareketle sorulan soruya verilen cevap iki yüz bin üzeri okunma almıştır. Siteye yöneltilen soru metni şu şekildedir:

“Tavla oynamak haram mıdır? “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” sözü hadis midir?”

“Hz. Büreyde (r.anh) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” (Müslim, “Şi’r”, 10; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 64) Bu hadis Hz. Peygamber’e (s.a.s.) mi aittir?” (Sorularla İslamiyet, 2018).

Sitede hadis hakkındaki yoruma göre İslam’da şans oyunları yasaklanmıştır. Bu yasak kılışın sebepleri arasında bağımlılık ihtimali önemli ölçüde belirleyicidir. İşte bu hususta aslen mübah olan bir oyun zararlı hale gelebilmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Allah’ın her yasakladığı şey, büyük günahdır, hatta çocuğun kumar oynaması bile.” (Kütüb-ü Sitte, Çocukların Oyunu, t.y., s. 8) hadisi de konunun önemini vurgulamak için zikredilmiştir.

Sitede tavla oynamanın hükmü hakkında “Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir.” (İbn Mâce, “Edeb”, 43; Mâlik b. Enes, “Rüyâ”, 6) hadisi verilmiş, buna ek olarak kaynak belirtmeksizin sahâbeden bir örnek de aktarılmıştır. Buna göre: Nâfi’den şöyle rivayet edilmiştir: “İbn Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı.” (Mâlik b. Enes, “Rüyâ”, 2, 6).

Sitede üç yüz bin üzeri okunma alan tavla ve satranç oynamanın caizliği hakkındaki başlıkta İbn Hacer el-Heytemî’nin (ö. 974/1567) Zevâcîr’indeki görüşlerine yer verilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2023). Buna göre: “Tavlada zarın olması oyunun tahmin ve şansa dayandığının göstergesi olduğundan haram oluşu sabittir.” hükmüne varılmıştır (Heytemî, 1987, s. 44).

“Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir.” hadisi hakkında yapmış olduğumuz taramada rivayetin Mâlik’in Muvatta’ı (Mâlik b. Enes, “Rüyâ”, 2), Abdurrezzak b. Hemmâm’ın Musannef’i (Abdurrezzak, 1403d, s. 468), Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i (Ahmed b. Hanbel, 1999, s. 287), Ebû Dâvûd (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 56) ve İbn Mâce’nin (İbn Mâce, “Edeb”, 43) Sünen’leri, Ebû Ya’lâ’nın Müsned’i (Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, 1984f, s. 219) ve Hâkim en-Nisâbü’rî’nin Müstedrek’inde (el-Hâkim en-Nisâbü’rî, 1990a, s. 115) yer alan metinlerine ulaşılmıştır.

“Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” manasındaki hadis hakkında yapmış olduğumuz taramada ise Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i (Ahmed b. Hanbel, 1999u, ss. 81, 131, 159), Müslim’in Sahîh’i (Müslim, “Şi’r”, 10), Ebû Dâvûd’un Sünen’i (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 64), İbn Hibbân’ın Sahîh’i (İbn Hibbân, 1993f, s. 181), Beyhakî’nin es-Sünenü’l-Kübrâ’sında (Beyhakî, 1994f, s. 214) nakledilen rivayetlere ulaşılmıştır.

Tavla kelimesi İmam Mâlik’in Muvatta’ında “النرد” şeklinde gelirken Abdurrezzak’ın Musannef’inde “الكعب”, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde “النرد” ve “الكعب”, Müslim’de “النردشير”, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd’da “النرد” ve “النردشير” şeklinde gelmiştir. Bu da rivayetin naklinde mânen rivayet usulünün hâkim olduğunu gösterir (Demirel, 2007, s. 128). Tavla oynamak ile ilgili rivayetlerin sened ve metin değerlendirmesinin yapıldığı bir çalışmada, rivayetlerin senedlerindeki kopukluk sebebiyle mürsel olduğu belirtilmiştir (Demirel, 2007, ss. 111-112).

İmam Mâlik’ten rivayet edildiğine göre İbn Ömer (r.anh), ev halkından birini tavla oynarken görse hem oynayanı döver hem de tavlayı kırardı (Mâlik b. Enes, “Rüyâ”, 2). Rivayetten anlaşıldığı üzere sahabe tavlayı oynamayı kerih görse de ev halkının oynamasına kesin bir yasak koymaması, tavlanın haram olmadığına işaret etmektedir (Demirel, 2007, s. 129). Tavlanın haramlığına dair kesin deliller olsaydı yöneticiler tarafından yasaklanır yahut ciddi yaptırımlar yürürlüğe konulurdu. Ancak Hz. Osman halifelik döneminde insanlara: “Sizlerle daha önce tavla hakkında konuşmuştum. Halâ onu evlerinizden çıkartmadığınızı görüyorum. Aklımdan, tavla bulundurulmuş evlere bir odun

yığını gönderip de başlarında yakmayı geçiriyorum.” şeklindeki hitabıyla, toplumda yaygınlaşan bu oyun için caydırma yoluna gittiği görülmüştür (Beyhakî, 1994f, s. 215). Sonuç olarak tavla oynayan kişinin durumunu anlatan rivayetler sahih olsa dahi sahâbe uygulamasından bu oyunu oynamanın haram değil mekruh olduğu anlaşılmaktadır (Demirel, 2007, s. 130).

Sitede tavla oynayan kişinin Allah ve Resûlû’ne isyan ettiğini bildiren hadis için İmam Mâlik, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce’nin eserlerinden tahrîc yapılırken “Tavla oynayan kişi elini domuz kanına bulamış gibidir.” manasındaki rivayet için sorudaki kaynak ile yetinilmiştir. Sahâbeden nakledilen rivayette ise kaynak gösterilmemiştir. Ayrıca “Kütüb-i Sitte, Cilt: 8, Çocukların Oyunu” şeklinde yapılan kaynak gösterimi hadis ilmi açısından uygun değildir. Sitede tavlanın şans temelli bir oyun olması hasebiyle haramlığına dikkat çekilmiştir.

Bizim yapmış olduğumuz taramada ise “Tavla oynayan kimsenin Allah ve Resûlû’ne isyan ettiği” şeklindeki hadisin tahrîcinde sitedeki kaynaklara ek olarak: Abdurrezzak b. Hemâm’ın *Musannef*’i, Buhârî’nin *Sahîh*’i, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’leri, Hâkim’in *Müstedrek*’i gibi temel hadis kaynaklarındaki metinlerine ulaşılmıştır. “Tavla oynayan kimsenin elini domuz kanına bulamış olduğu” benzetmesi yapılan hadis metinlerine ise Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i, Müslim’in *Sahîh*’i, es-Beyhakî’nin *Sünenü’l-Kübrâ*’sı, İbn Hibbân’ın *Sahîh*’i ve Süyûtî’nin *Câmi’u’l-Ehâdis*’inde ulaşılmıştır.

Sitede tavla ile ilgili yapılan değerlendirmeler neticesinde oyunun şans temelli olması sebebiyle haram olduğu hükmüne varılmıştır. Ancak söz konusu hadislerin, metin ve sened incelemesinin yapıldığı bir araştırmada hadisin sahâbe râvisi atlanarak “mürsel hadis” olduğu tespit edilmiştir (Demirel, 2007, ss. 111-112). Bununla birlikte sahâbenin uygulamasından da görüldüğü üzere tavla oynamanın haramlığıyla ilgili kesin hüküm içeren bir rivayet olmaması mekruh kabul edildiğine işaret etmektedir.

3.3.2. “Hiç Ölmeyecekmiş Gibi Dünyaya, Yarın Ölecekmiş Gibi Ahirete Çalış” Rivayeti

Rabbimiz insanı dünyaya imtihan için göndermiştir. İnsanın layık olduğu asıl makam ise cennettir. Her meselede olduğu gibi insanın, dünya ve ahiret dengesini sağlamak için Resulullah’ın (s.a.s.) rehberliğine ihtiyacı vardır. Bu hususta halk arasında oldukça meşhur olan (Aclûnî, 2019, s. 525) ve hadis olduğu bilinen “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış” manasındaki rivayet oldukça dikkat çekicidir. Sitede üç yüz bin üzeri okunma alan soru şu şekildedir:

“Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış.” sözü hadis midir, hadis ise nasıl anlamak gerekir? (Sorularla İslamiyet, 2016a).

Sitede konu hakkında zikredilen rivayetler şöyledir:

Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol (Süyûtî, 1982a, s. 12).

Kendini hiç ölmeyecek zanneden kişinin çalışması gibi (dünya için) çalış, yarın öleceğini zanneden kişinin korkması gibi (günahlardan) kork (Münâvî, 1994a, s. 16).

Sizin hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını terk etmeyendir (Müttakî el-Hindî, 1981c, s. 733).

Söz konusu rivayetin tahrîci temel hadis kaynakları dışında yer alan Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Câmiu’s-Sağîr*’i, Ali el-Müttakî’nin (ö. 975/1567) *Kenzü’l-Ummâl*’ı ve Münâvî’nin (ö. 1031/1622)

Feyzül-Kadîr adlı eserlerinden yapılmıştır. Rivayet hakkındaki yorumlardan bu sözün hadis olarak kabul edildiği görülmektedir. Rivayetin ilk kısmında çalışmanın gerekliliğine vurgu yapıldığı, ikinci kısımda ise dünyaya dalıp ahireti unutanları gafletten uyandırmak amaçlandığı ifade edilmiştir. İslam'ın dünya ve ahiret dengesini ortaya koyan bu manadaki rivayetlerin Hristiyanlıktaki ruhbanlığın ve Yahudilikteki dünya hırsının dinimizde yerinin olmadığına işaret ettiği belirtilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2016a).

Sitede konu ile ilgili şu ayetler zikredilerek hadisin manası teyit edilmeye çalışılmıştır:

İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, “*Rabbimiz! Bize (nasibimizi) dünyada ver.*” derler; böyle kimseler için ahirette bir nasip yoktur. Onlardan öyle kimseler de vardır ki, “*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, Ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından muhafaza eyle.*” derler (el-Bakara, 2:200-202).

Allah'ın sana verdiği servet ile ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et (el-Kasas, 28:77).

Said Nursi'nin (ö. 1878/1960) ahiret/dünya dengesine dair: “Âhiret ve dünya dengesini korumak ve her vakit ümitle korku arasında bulunmak maslahatı gerektirir ki; her dakika hem ölmek hem yaşamak mümkün olsun.” sözlerine de yer verilerek rivayetler hakkındaki yorum desteklenmiştir (Said Nursî, 2003, s. 325).

Yaptığımız tarama neticesinde temel hadis kaynaklarının hiçbirinde “*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış*” manasındaki rivayete rastlanılmamıştır. Rivayetin geçtiği kaynaklardan Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) *İthâfü'l-Hiyere'si* (el-Bûsîrî, t.y., s. 434) ve Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Buğyetü'l-bâhis'i*nde (Heysemî, 1992, s. 983) geçtiği üzere bu sözün Allah Resûlü'ne değil Abdullah b. Amr b. el-Âs'a (ö. 43/664), İbnü's-Şecerî'nin (ö. 542/1148) *Emâlî'si*nde (İbnü's-Şecerî, 2001, s. 234) ise İbn Ömer'e ait olduğu aktarılmıştır.

Rivayetin incelendiği bir çalışmada, rivayetin senedindeki ravilerin zayıf ve meçhul olduğu tespit edilmiştir (Özbay, 2013). Söz konusu rivayetin anlam itibarıyla sünnete uyumlu olması Hz. Peygamber'in ağzından çıkmayan bir sözü O'na (s.a.s.) izâfe etme özgürlüğü vermemektedir. Aksi halde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki ağır uyarısının muhatabı oluruz (Buhârî, “Cenâiz”, 34; Müslim, Mukaddime, 2).

Sitede rivayetin tahrîci Süyûtî, Ali el-Müttakî ve Münâvî gibi muahhar kaynaklardan yapılmıştır. Oysa rivayet Hâris b. Ebî Üsâme'nin zevâidini toplayan Heysemî'nin *Buğyetü'l-bâhis'i* ve Bûsîrî'nin *İthâfü'l-hiyere'si*, İbnü's-Şecerî'nin *Emâlî'si*, Ferra el-Begavî'nin *Şerhü's-Sünne'si*nde bulunmaktadır. Söz konusu rivayet hakkında yapılan araştırmalarda rivayetin senedinin kopuk olduğu, ravilerinin ise zayıf ve meçhul olduğu görülmüştür. Ayrıca rivayette geçen sözün sahabeye izafe edilmesi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olmadığı fikrini doğurmuştur. Ancak sitede Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aidiyeti belli olmayan bir sözün hadis kabul edilmesi uygun değildir.

Sonuç ve Değerlendirme

İnternet ve sosyal medya, tarihçesi çok eskiye dayanmamasına rağmen günümüz insanının hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yer ve zaman fark etmeksizin etkileşim ve paylaşım yapılabilen bu mecra, her yaştan insanın kullanımına açıktır. Sınırsız bilgi erişimi sağlayan bu alan her ne kadar bilgi aktarımını kolaylaştırırsa da bilgi kirliliğine de yol açmaktadır. Her türlü bilginin paylaşıldığı bu alanda dinî bilgilerde ciddi bir alan kapsamaktadır. Dinî içerikli siteler din hakkında merak edilen konulara değinerek kullanıcıları aydınlatma ve bilgilendirme görevi üstlenmiştir. Ancak internetin sınırsız bir bilgi akışına sahip olmasına mukabil denetimden uzak oluşu bilhassa

insan hayatını doğrudan etkileyen din alanında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Yapılan araştırmalardan da görüldüğü üzere kullanıcıların sosyal medya mecralarında özellikle hadisler üzerinden İslam'ı anlamlandırma yoluna gittiği görülmüştür. Hal böyle olunca Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izâfe edilen hadis paylaşımlarının salâhiyeti bir hayli önem kazanmaktadır. İnternetin "güvenilir limanı" olmak gayesiyle din hakkında merak edilen konularda kullanıcılarına cevap verme görevini üstlenen en popüler sitenin sorularlaislamiyet.com olduğu tespit edilmişti. Buna binaen sitede en çok okunma alan hadisleri ele aldığımız çalışmada genel itibariyle tahrîc ve yorumu doğru olan, tahrîci eksik yorumu doğru olan, tahrîci ve yorumu hatalı olan olmak üzere üç başlık altında ele almanın mümkün olduğu görülmüştür:

1. Tahrîc ve yorumu doğru olanlar: Kadının yöneticiliği ve cehennem ehlinin çoğunluğu gibi konularda yapılan tahrîc ve yorumların temel kaynaklara dayandığı ve isabetli olduğu görülmüştür.
2. Tahrîci eksik ancak yorumu doğru olanlar: Kadının kocasına secde etmesi ve kertenkele öldürme konularında tahrîc eksikliği olmakla birlikte, yorumların doğru olduğu tespit edilmiştir.
3. Tahrîc ve yorumu hatalı olanlar: Tavla oynama ve "hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış" rivayetlerinde hem tahrîc eksikliği hem de yorum hataları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Sorularla İslamiyet sitesine yöneltilen hadisler hakkındaki sorulara verilen cevaplar üzerinden sitenin güvenilirliğini ölçtüğümüz çalışmada hem site kullanıcılarının hem de farklı dinî site, grup ve haber ajanslarının din hakkındaki herhangi bir meselede ilgili siteyi kaynak merci aldıkları görülmüştür (Soru Cevap Sözler Köşkü, 2021; Şen, 2023; Yeni Akit, 2017). Sitede yaptığımız incelemelerde genel itibariyle hadisler hakkında yapılan tahrîc ve yorumların isabetli olmakla birlikte eksikleri olduğu da görülmüştür. Bununla birlikte hadisler hakkında yapılan açıklamalarda Ehl-i Sünnete uygunluk göz önünde bulundurularak aşırıktan kaçınılmıştır. Bu da sınırsız bilgi akışı ve paylaşımının olduğu internet ortamında temiz ve güvenilir içerik sunma açısından oldukça olumlu bir sonuç doğurmaktadır.

İnternet ve sosyal medyada din adı altında faaliyet gösteren site ve sayfalara "doğru din ve peygamber tasavvurunu oluşturmak" şeklindeki iddiaları hususunda büyük bir sorumluluk düşmektedir. Sorularla İslamiyet gibi akademik titizlik gösteren platformlar bu anlamda önemli bir işlev görmektedir. Ancak, daha kapsamlı bir çözüm için:

- Çalışmamıza konu olan, adeta internetin sahipsiz kaynağı gibi görülen sorularlaislamiyet.com sitesi önderliğinde diğer dinî site ve sayfalar ile birlikte görev dağılımı yaparak -farklı sosyal medya mecralarında olmak üzere- kuracakları hadis teyit ekipleri bu amaca hizmet edecektir.
- Araştırmacılar ve hadisçilerden oluşan daha kapsamlı bir ekip tarafından hadis teyit sitesinin kurulması ve bu sitenin sosyal medyada aktif paylaşımlar yaparak internet ve sosyal medya kullanıcılarının erişimine açılması yanlış hadis paylaşımları ve bilgi aktarımlarını engellemekte oldukça faydalı olacaktır.
- Oluşturulacak denetim mekanizmalarında akademisyenlerin yer alması, yapılacak değerlendirmelerin daha güvenilir olmasına katkı sağlayacaktır.

Bu önlemler, internet ortamındaki dinî bilgi kirliliğinin önüne geçmek ve sahih dinî bilginin yaygınlaşmasını sağlamak açısından hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Abdurrezzak b. Hemmâm, Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. (1403d). *el-Muşannef fi'l-hadîs* (2. bs, C. 10). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. (2019). *Keşfü'l-Hafâ* (M. Genç, Çev.; C. 3). Beka.
- Ahmed b. Hanbel. (1999). *Müsned* (2. bs, C. 32). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999e). *Müsned* (2. bs, C. 5). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999f). *Müsned* (2. bs, C. 6). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999z). *Müsned* (2. bs, C. 44). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999v). *Müsned* (2. bs, C. 41). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999a). *Müsned* (2. bs, C. 1). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999u). *Müsned* (2. bs, C. 38). Müessesetü'r-risale.
- Akkaya, H. (2011). *Kadınların konu edildiği rivayetlerde ortaya konan değerlerin eğitsel açıdan incelenmesi* [Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi].
- Akyüz, H. (2013). Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili hadislerin tahlil ve tenkidi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1), 173-214.
- Arıkan, A. (2017). Aileyi ilgilendiren bazı Kur'ânî kavramların semantik analizi. *Kadem*, 3(1), 61-90.
- Ateş, S. (1997). İslâm'ın kadına getirdiği haklar. *İslami Araştırmalar*, 10(4), 304-310.
- Aydın, A. (2014). Aile hayatı. *İçinde İlmihal II İslam ve Toplum* (22. bs, C. 2, s. 527). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aydın, O. (2023). İnternet ve sosyal medyada algı yönetimi ve rivayetlerin yanlış yorumlanması - Onedio isimli web sitesindeki bir haber örneğinde-. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 59-87. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1242086>
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. (1994a). *es-Sünenü'l-kübrâ* (C. 1). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. (1994d). *es-Sünenü'l-kübrâ* (C. 8). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. (1994c). *es-Sünenü'l-kübrâ* (C. 7). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. (1994f). *es-Sünenü'l-kübrâ* (C. 10). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1992). *el-Câmi 'u's-Sahih*. Çağrı.
- Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir. (t.y.). *İthâfû'l-hıyere bi-zevâ'idil-mesânîdi'l-aşere*.
- Çakın, K. (1998). Kadınlar ile ilgili bir hadis ve değerlendirmesi. *Dini Araştırmalar*, 1(1), 5-31.
- Çakır, F. (2019). *Kur'an'a aykırılık bağlamında hadis eleştirilerinin değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans, Necmettin Erbakan Üniversitesi].

- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. (1407). *Sünen* (1. bs, C. 1). Dâru'l-Kütübî'l-Arabî.
- Demir, İ. (2019). *Dini bilgi edinme kaynağı olarak sosyal medya (İlahiyat Fakültesi öğrencileri örneği)* [Doktora]. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, H. R. (2007). Tavla ile ilgili rivayetlerin değerlendirmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 110-131.
- Demirel, H. R. (2014). Köpek ve diğer bazı hayvanların öldürülmesine cevaz veren hadislerin değerlendirmesi. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakülte Dergisi*, 1(1), 67-102.
- Durmuş, Z. (2016). Kadınlarla ilgili müttefakun aleyh hadislerin Kur'an'a aykırılığı iddiasının değerlendirilmesi [Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs. (1992). *Sünen*. Çağrı.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984c). *Müsnedü Ebî Ya 'lâ* (C. 5). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984d). *Müsnedü Ebî Ya 'lâ* (C. 9). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984f). *Müsnedü Ebî Ya 'lâ* (C. 13). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Elbânî, N. (1995a). *Silsiletü'l-Ehâdîsî's-Sahîha ve Şey'un min Fıkhihâ ve Fevâ'idihâ* (1. bs, C. 1). Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. (1990a). *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn* (1. bs, C. 1). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Eriş, H. (2022). Secde Hadisi'nin tahrir-tahlil ve değerlendirmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 61-86. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2435541>
- Feyyaz. (t.y.-a). *Dernek*. Tarihçemiz. Geliş tarihi 16 Şubat 2024, gönderen https://feyyaz.org/?page_id=1152
- Feyyaz. (t.y.-b). *Hakkımızda*. Biz Kimiz? Geliş tarihi 16 Şubat 2024, gönderen <https://feyyaz.org/#hakkimizda>
- Fikriyat. (2022, Mart 28). *Güvenilir ve donanımlı dijital kaynak: Hadis veritabanı projesi*. Fikriyat. <https://www.fikriyat.com/islam/2022/03/27/guvenilir-ve-donanimli-dijital-kaynak-hadis-veritabanı-projesi>
- Gül, R. E. (2016). Sosyal medyada hadis kullanımı -Facebook ve Twitter özelinde. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 163-182.
- Gül, R. E. (2021a). Sosyal medyada paylaşılan hadislerin dinî yaşantıya etkisi: Balıkesir Üniversitesi öğrencileri örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 4(2), 301-315.
- Gül, R. E. (2021b). Sosyal medyada paylaşılan hadislerin dinî yaşantıya etkisi (Lise öğrencileri üzerine bir araştırma: Balıkesir örneği). İçinde T. Ayengin (Ed.), *Sünnet Algısı*. Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Güler, Z. (1998). Kadın akıl ve din bakımından eksik midir? *Mehir*, 2, 14-21.
- Gürler, K. (2001). Kadının yöneticiliği meselesi-bir hadisin okunuşu ve eleştirisi-. *Dini Araştırmalar*, 4(11), 67-94.

- Heysemî, Alî b. Ebî Bekr. (1992). *Buğyetü'l-bâhiş 'an zevâ'idî Müsnedi'l-Hâriş* (1. bs, C. 1). Hıdmeti's-sünne ve's-sîreti'n-nebeviyye.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed. (1987). *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir* (C. 3). Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed. (1989d). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 9). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed. (1989b). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 5). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. (2007). *Et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr* (Vols. 1-7). Advâü's-Selef.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. (1379a). *Fethu'l-Bârî* (C. 1). Darü'l Marife.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. (1379b). *Fethu'l-Bârî* (C. 6). Darü'l Marife.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. (1984). *Tehzîbu't-Tehzîb* (1. bs, C. 1-14). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. (1986). *Takrîbu't-Tehzîb* (Muhammed Avvâme, Ed.). Dâru'r-Reşîd.
- İbn Hazm, Alî b. Ahmed. (t.y.). *el-Muhallâ bi'l-Âşâr* (C. 8). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1975). *Kitâbu's-Sikât*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993f). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 13). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993). *Sahîh* (C. 15). Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. (1992). *Sünen*. Çağrı.
- İbn Râhûye, İshâk b. İbrâhîm. (1991b). *Müsned* (1. bs, C. 5). Mektebetü'l-İman.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. (2007). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Alî. (2004c). *Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr* (1. bs, C. 9). Daru'l-hicre.
- İbnü's-Şecerî, Hibetullah b. Alî (2001). *Emâlî* (1. bs, C. 1-2). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Karadağ, B. (2018). İslam Hukukuna Göre Kadının Hakimliği. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 690-707.
- Koç, N. (2022). *Sosyal medyada paylaşılan hadislerin sıhhat değerlendirmesi -Facebook özelinde-* [Yüksek Lisans]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kur'an-ı Kerim Mealî* (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.; 10. bs). (2009). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kutub, S. (1996). *Fi Zilâli'l- Kur'ân*. Dâru's-Şurûk.
- Kütüb-ü Sitte, Çocukların oyunu* (C. 8). (t.y.).
- Mâlik b. Enes. (1991). *Muvaṭṭa* (1. bs, C. 1-3). Daru'l-Kalem.

- Mâverdî, Alî b. Muhammed. (t.y.). *en-Nüket ve'l-Uyûn* (Abdulgaksûd b. Abdurrahîm, Ed.; 1. bs, Vols. 1-7). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Münâvî, Abdürreûf b. Tâcil'ârîfîn. (1994a). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*. (1. bs, C. 1). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. (1956). *el-Müsnedü's-şahîh*. Dâru İhyau't-Türasi'l-Arabî.
- Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn. (1981c). *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (5. bs, C. 3). Müessesetü'r-risale.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. (1992). *Sünen'i Nesâî*. Çağrı.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. (1392b). *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (2. bs, C. 8). Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Nuaym b. Hammad. (1412a). *Kitâbü'l-Fiten* (1. bs, C. 1). Mektebetü't-Tevhîd.
- Oral, O. (2016). Siyasal içerikli rivâyetlerin sünnî algıyı yönlendirmesi üzerine. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İtikadî İslam Mezhepleri AD*, 27(3), 372-387.
- Özbay, A. (2013). Kasas sûresi 77. ayet bağlamında insanın dünyadaki nasibi. *Hikmet Yurdu*, 13(26), 261-285.
- Râzi, F. (1989). *Tefsir-i Kebir-Mefatihü'l Gayb*, (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, & S. Doğru, Çev.; 6. bs). Akçağ.
- Said Nursî. (2003). *Sözler. Sözler*.
- Seyhan, A. E. (2023). Dijital dünyadaki uydurma hadislerle mücadele yöntemleri üzerine bir değerlendirme. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 123-142. <https://doi.org/10.33420/marife.1265285>
- Soru Cevap Sözler Köşkü. (2021, Temmuz 9). *Tavla oynamak haram mıdır? "Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur" sözü hadis midir?* Soru Cevap Sözler Köşkü. <https://sorucevap.sozlerkosku.com/2021/09/07/tavla-oynamak-haram-midir-kim-tavla-oyunu-oynarsa-elini-domuz/>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-a). *Çok okunanlar*. Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 17 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlailslamiyet.com/cokokunanlar>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-b). *Hakkımızda*. Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 20 Mart 2024, gönderen <https://sorularlailslamiyet.com/sayfa/hakkimizda>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-c). *Kayıtlı üye sayımız 150 bini aştı...* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 15 Mart 2024, gönderen <https://sorularlailslamiyet.com/blog/kayitli-uye-sayimiz-150-bini-asti>
- Sorularla İslamiyet. (2016a, Ağustos 9). *"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış."* sözü hadis midir, hadis ise nasıl anlamak gerekir? Sorularla İslamiyet. <https://sorularlailslamiyet.com/hic-olmeyecekmis-gibi-dunyaya-calish-yarin-olecekmis-gibi-de-ahirete-calish-sozu-hadis-midir-hadis-ise>
- Sorularla İslamiyet. (2016b, Ağustos 9). *Kadının, dininin ve aklının eksik olduğu konusunda bir hadis-i*

şerif olduğu doğru mudur? Eğer doğruysa bu kadınlara hakaret ve haksızlık olmaz mı? Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-dininin-ve-aklinin-eksik-oldugu-konusunda-bir-hadis-i-serif-oldugu-dogru-mudur-eger-dogruysa>

Sorularla İslamiyet. (2016c, Ağustos 9). *Kadının kocasına itaati konusundaki hadiste “secde etme” “taş taşıma” gibi ifadeler niçin kullanılmıştır? “Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve...”* Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-kocasina-itaati-konusundaki-hadiste-secde-etme-tas-tasima-gibi-ifadeler-nicin-kullanilmistir>

Sorularla İslamiyet. (2016d, Aralık 18). *Kertenkele öldürmek sevap mı? Kertenkele insana zarar veren bir hayvan değildir, neden öldürülmesi sevaptır?* Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/kertenkele-oldurmek-sevap-mi-kertenkele-insana-zarar-veren-bir-hayvan-degildir-neden-oldurulmesi>

Sorularla İslamiyet. (2018, Ocak 16). *Tavla oynamak haram mıdır? “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” sözü hadis midir?* Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/tavla-oynamak-haram-midir-kim-tavla-oyunu-oynarsa-elini-domuz-kanina-bulamis-gibi-olur-sozu-hadis>

Sorularla İslamiyet (Direktör). (2021, Nisan 17). *Güzel şeyler oluyor (Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği Tanıtım Filmi 2021)* [Video recording]. https://www.youtube.com/watch?v=eMX3ODRwBwc&list=PL28It5sM9dBTUkMBWx2i_4Y1_pUB-Fc8p&index=4

Sorularla İslamiyet. (2022, Mayıs 19). *Kadının devlet başkanı, hakim ve vali olması ile ilgili, “Bir kavmin başına kadın hükümdar gelirse, o kavim helak olmaya mahkumdur.” şeklinde bir hadis-i şerif var mıdır?* Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-devlet-baskani-hakim-ve-vali-olmasi-ile-ilgili-bir-kavmin-basina-kadin-hukumdar-gelirse-o>

Sorularla İslamiyet. (2023, Aralık 25). *Satranç ve tavla oynamak caiz midir?* Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/satranc-ve-tavla-oynamak-caiz-midir>

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (1982a). *el-Câmîu's-sağır fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezir* (C. 2).

Şebnem, A., Osman Zahid, Ç., & Mustafa, K. (2015). İslam'ın kadın liderliğe bakışı: Disiplinlerarası nitel araştırma. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 71-107.

Şen, H. (2023, Nisan 7). *“Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” sözünün hadis olduğu iddiası.* Malumatfuruş. <https://www.malumatfurus.org/haksizlik-karsisinda-susan-dilsiz-seytandir/>

İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr. (1991a). *el-Âhâd ve'l-meşânî* (1. bs, C. 3). Darü'r-Râye.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed. (1415). *Mu'cemü'l-evsaţ. Dâru'l-Harameyn.*

Taberânî, Süleymân b. Ahmed. (1994c). *Mu'cemü'l-kebîr* (2. bs, C. 5). Mektebetu İbni Teymiyye.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd. (1999b). *Müsned* (1. bs, C. 3). Daru'l-Hicr lit-Tabaati ven-Neşr.

Tirmizî, Muhammed b. İsmâ. (1992). *Sünen.* Çağrı.

Ünal, B. (2001). İslam ve siyaset üzerine düşünceler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 161-184.

Yeni Akit. (2017, Ocak 24). Ağır uyku, bir yere dayanarak uyuklamak veya kısa süren bir uyuma
abdesti bozar mı? İşte detaylar... Yeni Akit. [https://www.yeniakit.com.tr/haber/bir-yere-
dayanmadan-uyumak-abdesti-bozar-mi-266535.html](https://www.yeniakit.com.tr/haber/bir-yere-dayanmadan-uyumak-abdesti-bozar-mi-266535.html)

Evaluation of sorularlaislamiyet.com as a Hadith Verification Tool

Beyza Nur GÜNEŞ*
Recep Emin GÜL**

Extended Abstract

Introduction

In the contemporary digital age, online platforms have emerged as significant spaces for religious engagement and education. Websites, forums, and Q&A platforms offer vast resources for individuals seeking religious guidance. However, the openness of these platforms also presents challenges. Among the most pressing issues is the widespread dissemination of unsourced, fabricated, or misinterpreted hadiths-sayings and actions attributed to the Prophet Muhammad (PBUH). In light of this, the present study focuses on *Sorularla İslamiyet*, a well-known Turkish-language Islamic Q&A website, to assess its function and reliability as a digital tool for hadith verification and interpretation.

Purpose and Methodology

The primary aim of this research is to examine how effectively *Sorularla İslamiyet* performs in the fields of takhrij (authentication of the hadith source), interpretation of the text, and contextualization within contemporary issues. The study takes a methodological approach that combines literature review with document analysis. A key selection criterion for hadiths examined in this study is popularity-each selected hadith has garnered over 200,000 views on the website, indicating high user engagement and the potential for widespread influence.

The methodology includes several steps:

- **Takhrij Analysis:** This step involves identifying the presence of the hadith in primary classical collections such as *Sahih al-Bukhari*, *Sahih Muslim*, *Sunan al-Tirmidhi*, *Musnad Ahmad*, and others.
- **Comparative Interpretation:** The interpretations provided by the website are compared with those of classical Islamic scholars, particularly from well-known commentaries.

* MA, Presidency of Religious Affairs, e-mail: nurbeyzagunes95@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-8902-5508, Balıkesir, Türkiye

** Assoc. Prof., Balıkesir University, e-mail: emingulo8@gmail.com, orcid.org/0000-0002-0976-650X, Balıkesir, Türkiye

- **Isnad and Matn Criticism:** An assessment is made regarding the authenticity of the chains of transmission (isnad) and the consistency or possible textual variations in the matn (content of the hadith).

Based on the results of this methodology, the site's performance is classified into three broad categories:

1. Accurate Takhrij and Interpretation
2. Incomplete Takhrij but Sound Interpretation
3. Incorrect Takhrij and Interpretation

Findings

1. Accurate Takhrij and Interpretation

- *Example 1: Women in Leadership*

The hadith “A nation led by a woman will not prosper” (Bukhari, “Maghazi”, 82) is accurately traced and well-contextualized on the site. The explanation given recognizes the dominant traditional interpretation, which discourages female political leadership, but it also challenges the absolutism of this stance by referencing Qur’anic examples like Queen Belqis. This indicates a balanced approach that respects tradition while acknowledging historical and cultural contexts.

- *Example 2: Majority of Hell’s Inhabitants Are Women*

This hadith, found in *Sahih Muslim* (“Zakat”, 45), is interpreted with care. The site provides a nuanced reading that attributes the hadith’s content to specific behavioral traits rather than general misogyny. The explanation aligns with classical scholars who view the Prophet’s (PBUH) language here as pedagogical and rhetorical, meant to warn rather than condemn. This approach helps dispel literalist and harmful interpretations.

2. Incomplete Takhrij but Sound Interpretation

- *Example 1: Wife’s Prostration to Husband*

This hadith, cited from *Tirmidhi* (“Rida”, 10), is interpreted metaphorically on the site, emphasizing the importance of respect within marriage. However, the hadith is also found in other sources like *Musnad Ahmad*, which the site fails to mention. Nonetheless, the core message presented avoids notions of subjugation or idolatry, treating the phrase as hyperbolic rather than prescriptive.

- *Example 2: Killing of Lizards*

The hadith about killing a lizard referred to as a “minor devil” (fuwaysiq) is derived from *Sahih Muslim*. While the site doesn’t mention all versions and variations of the hadith, its interpretation remains ethically responsible. The site highlights the ecological and moral reasoning behind the directive, explaining that the focus is on a particular harmful species and not a license for animal cruelty.

3. Incorrect Takhrij and Interpretation

- *Example 1: Backgammon and Pig's Blood*

The hadith “Whoever plays backgammon is as if he dipped his hands in pig’s blood” is referenced on the site as a sahih hadith. However, scholarly evaluations have shown that this narration suffers from weak transmission and is often classified as *mursal* (with a missing link in the chain). The site’s treatment of it as fully authentic is therefore problematic and undermines its credibility.

- *Example 2: “Live for this world as if you’ll live forever...”*

This popular quote is often attributed to the Prophet Muhammad (PBUH), but evidence suggests it likely originated from one of the companions, such as Ibn Umar or Abdullah ibn Amr. The site’s misattribution demonstrates a lack of critical verification and highlights the need for stricter editorial policies concerning the authenticity of quotes.

Discussion

Overall, *Sorularla İslamiyet* maintains a tone consistent with Sunni orthodoxy and refrains from sensationalism or extremist views. Its major strength lies in the accessibility and clarity with which it presents religious content. For lay users who may not have scholarly training, the site provides a user-friendly, reliable gateway to Islamic teachings, particularly in a digital landscape flooded with misinformation.

Nonetheless, certain shortcomings are evident:

- **Gaps in Takhrij:** Not all hadiths are checked against a full range of classical sources.
- **Misattributions:** Some sayings, although wise, are wrongly presented as hadiths.
- **Lack of Transparency:** The site sometimes omits critical details such as isnad analysis or grading of authenticity.

Despite these issues, the site serves as a significant bulwark against digital misinformation, especially on social media platforms where out-of-context or entirely fabricated hadiths often go viral.

Recommendations

To address these shortcomings and enhance the scholarly integrity of *Sorularla İslamiyet*, the study proposes several key recommendations:

1. **Expert Collaboration:** Engage academic-level hadith scholars to review content, especially high-traffic entries.
2. **Fact-Checking Teams:** Establish dedicated groups responsible for checking the authenticity of popular hadiths circulating online.
3. **Public Education:** Include brief tutorials or resources to teach users the basics of hadith classification (e.g., sahih, hasan, daif, mawdu’).
4. **Transparent Referencing:** Every hadith should be presented with full bibliographic and authenticity data, enabling users to trace the sources themselves.

Conclusion

While *Sorularla İslamiyet* is not without its flaws, it stands as a commendable initiative in the digital Islamic sphere. By offering accurate and comprehensible explanations of complex religious material, the site contributes meaningfully to public understanding and trust in Islam's textual traditions. Nevertheless, to maintain and improve its scholarly credibility, the platform should address its weaknesses in takhrij and sourcing. In an era where digital literacy intersects with religious literacy, such resources must be supported, refined, and expanded to ensure the accurate transmission of Islamic knowledge.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları yazar sırasına göre %60 ve %40 şeklindedir.
The authors contributed to the study at a ratio of 60% and 40%, respectively, in accordance with the order of authorship.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale intihal.net yazılımıyla taranmıştır. İlgili dergi kurallarına uygundur.
This article has been scanned using the intihal.net software and adheres to the relevant journal's guidelines.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
This study adheres to the rules specified under the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive."

Bu makale Beyza Nur Güneş tarafından Doç. Dr. Recep Emin Gül danışmanlığında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda hazırlanan "İnternet Ortamında En Çok Sorulan Hadislerin Tespit, Tahric ve Tahlili -Sorularlaislamiyet.com Örneği-" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.